
Vladimir
LAY

SREDIŠNJA ISTRA –
STUDIJA SLUČAJA

Osnovna sociodemografska slika

Središnjom Istrom smatramo kontinentalni, pretežito ruralni prostor u kojemu istarske općine ne dotiču more. U tom se prostoru nalaze gradovi: Buje, Buzet, Pazin i općine: Grožnjan, Oprtalj, Lanišće, Vižinada, Višnjan, Motovun, Cerovlje, Lupoglav, Tinjan, Sveti Petar u Šumi, Gračišće, Pićan, Kanfanar, Žminj, Sv. Nedilja i Svetvinčenat. Tim općinama, na temelju uvida u demografske i gospodarske karakteristike, pribrajamo i one koje, istina, dotiču more, ali na morskoj obali ili nemaju naselja (kao što su to općine Sv. Lovreč, Bale, Barban i Kršan) ili imaju samo jedno (kao općina Brtonigla) što ne mijenja njihova osnovna kontinentalna i ruralna obilježja. Ovima valja pribrojiti dvije općine osnovane tek 1997., Karojbu, nastalu izdvajanjem iz općine Motovun i općinu Kaštelir-Labinci, izdvojenu iz općina Vižinada (Kaštelir) i Višnjan (Labinci). Za njih, dakako, nemamo podatke popisa stanovništva iz 1991.

Nije moguće reći da je istarski poluotok, smješten na sjeverozapadnom dijelu primorske Hrvatske, u cjelini periferija. Međutim, zbog niza složenih i međusobno povezanih varijabli, a to znači – povijesnim silnicama, gospodarskim činiteljima (unutrašnjost pretežno ruralna, obala pretežno urbana), te razvojnim konceptima i investicijama (koje su mahom išle na obalu!), proteklih pedesetak godina – otad je Istra napokon priključena Hrvatskoj, imamo paradoksalnu situaciju da se ovaj osjetljiv prostor središnje Istre iskazuje kao svojevrsna periferija po svim demografskim i gospodarskim parametrima i razvojnim trendovima u odnosu na Istru u cjelini, a također i u okviru ukupnoga hrvatskog teritorija. Poanta je sljedeća: ovaj se dio Istre kao sociogospodarski marginalni, »rubni« prostor može po sličnostima, ako ne po intenzitetu a ono svakako po karakteru sociogospodarske perifernosti, dovoditi u vezu s mnogim drugim tipičnim periferijama u Hrvatskoj i upravo po tome ovaj prostor nedvojbeno vapi za oživljavanjem.

Valja istaći da je središnji prostor Istre manjim dijelom i rubni, pogranični prostor Hrvatske. Međutim gra-

nična područja prema Sloveniji (Bujština, Čićarija) izrazito su slabo naseljena i zahvaćena snažnom depopulacijom, a aktivitet ljudi reduciran je na individualnu poljoprivredu. U takvoj se situaciji otvara pitanje spominjanog državnog interesa za oživljavanjem sjevernih, graničnih dijelova središnje Istre.

Ima još jedan osobit razlog zašto središnjoj Istri valja posvetiti posebnu pažnju. Ruralna, središnja Istra bila je tijekom burne povijesti prepune ratova, sukoba i egzodusa stanovništva različitih nacionalnosti u različitim vremenima i prilikama, ali je sačuvala manje-više stabilno »hrvatsko srce«. U situaciji kada je konstituirana neovisna i suverena Hrvatska, posebno je važno upravo r a z v i t k o m kvalitete življenja ljudi središnje, društveno i gospodarski marginalizirane Istre, štiti integralni koncept političke, administrativne organizacije hrvatskoga društvenog života. Ovaj je argument, dakako, političke naravi, a to, kada je riječ o temi razvitka i oživljavanja periferija kao dijelova državnog teritorija, ima svoj puni legitimitet.

Ukupna sociodemografska slika istarskog poluotoka pokazuje ukratko sljedeće:

- Prosječna gustoća naseljenosti relativno je niska (72 stanovnika na km²), a gustoća naseljenosti u unutrašnjosti Istre znatno je niža;
- Ukupni broj naselja relativno je velik, ima ih oko 640 (na 2.820 km²). Svega 20 naselja ima preko 1.000 stanovnika, a naselja s između 500–1.000 stanovnika ukupno je 43. U središnjoj Istri najveće je naselje Pazin s nešto više od 5.000 stanovnika, dok najmanji općinski centar – Oprtalj ima svega 100 stanovnika. Većina ruralnih naselja Istre locirana je u kontinentalnom, središnjem dijelu;
- Na obali i u priobalju živi 70% stanovnika, a u središnjoj Istri 30% (oko 60.000 ljudi);
- Gradovi su žarišta porasta broja stanovnika istarskog poluotoka. U sedam bivših općinskih središta živjelo je 1991. ukupno 60% stanovništva, a od tog postotka svega je oko 10% živjelo u gradovima u unutrašnjosti (Pazin, Buje, Buzet, Labin) dok je u gradovima na obali (Pula, Poreč, Rovinj, Umag, Novigrad) živjela polovina stanovništva poluotoka;
- Pula sa oko 62.000 stanovnika s okolnim općinama (Vodnjan, Medulin, Marčana, Ližnjan) privlači ljude i u radnoj i u rezidencijalnoj dimenziji i postepeno se transformira u urbanu aglomeraciju, privlačeći i »isisavajući« istovremeno i dio ljudi iz središnje Istre;
- Središnja Istra sociodemografski trpi snažnu depopulaciju s tim da su za 176 seoskih naselja (oko 30% ukupnog broja naselja na poluotoku) demografski stručnjaci pred-

- vidjeli da »će u dogledno vrijeme odumrijeti«¹. Mogućnost je demografskog samoobnavljanja naselja prekinuta;
- Unutrašnja Istra već bilježi mnogobrojne slučajeve »društvene smrti« naselja, njihovo sustavno brisanje iz popisa naselja. O ovome punu dokumentaciju pruža usporedba popisa stanovništva od 1948. do 1991;
 - Manji dio naselja u središnjoj Istri ima slabi, ali ipak pozitivni prirodni prirast, dok većina stagnira ili nazaduje. Temelj ovakvih trendova jest u tome što je ovo područje dominacije primarnoga i sekundarnog sektora djelatnosti (koje ne »nosi« suvremeni razvitak), područje u kojem dominiraju ljudi s nižim profilima obrazovanja, gdje živi starije stanovništvo, te u činjenici što je ovo dominantno i sustavno emigracijsko područje;²
 - Sociodemografsku situaciju na istarskom poluotoku u dinamičkom smislu karakteriziraju još sljedeće pojave: a. Dio stanovništva središnje Istre dnevno ili tjedno radno migrira izvan teritorija Hrvatske, odnosno Županije istarske. Značajan broj ljudi bilo legalno, bilo »na crno«, radi u Sloveniji i Italiji (Trstu, Udinama i drugdje), odnosno u Rijeci, Opatiji i drugim primorskim mjestima Primorsko-goranske županije; b. U Istru se postepeno doseljava stanovništvo iz drugih dijelova Hrvatske, ali je među njima zamjetan trajni ili povremeni dolazak ljudi »treće dobi«. Nerijetko ova je pojava popraćena kupovinom kuća u obalnoj ali i u središnjoj Istri; c. Istru je posljednjih godina napustilo nekoliko tisuća ljudi (neke procjene govore oko 20.000). Radi se o ljudima koji su negdje drugdje potražili bolje uvjete življenja i rada, pa je očita zakonitost kretanja ove radne emigracije u smjeru razvijenijih zemalja.

Prije elaboracije građe o stanju resursa, aktera, domaćih razvojnih ideja i problema koju smo prikupili na terenu, u općinama u središnjoj Istri, na kraju ovog uvodnog dijela predstavljamo opću sliku broja stanovnika i broja naselja (popis stanovništva 1991) po istarskim gradovima i općinama. Općine i gradove središnje Istre prikazali smo zasebno.

Općina/grad	Broj stanovnika	Broj naselja
1. PAZIN	8.858	16
2. BUJE	5.502	19
3. BUZET	6.223	69
4. Bale	1.064	3
5. Barban	2.625	22
6. Brtonigla	1.398	5

TABLICA I
 Broj stanovnika i naselja
 po gradovima i općinama
 središnje Istre

(nastavak)

Općina/grad	Broj stanovnika	Broj naselja
7. Cerovlje	1.815	15
8. Gračišće	1.825	8
9. Grožnjan	773	10
10. Kanfanar	1.186	12
11. Kršan	3.424	23
12. Lanišće	621	14
13. Lupoglav	979	8
14. Motovun	2.568	8
15. Oprtalj	1.181	17
16. Pićan	2.133	10
17. Sveta Nedilja	3.328	22
18. Sveti Lovreč	1.362	31
19. Sveti Petar u Šumi	999	1
20. Svetvinčenat	2.204	19
21. Tinjan	1.962	9
22. Višnjan	2.542	48
23. Vižinada	2.084	39
24. Žminj	3.888	39
Ukupno	60.544	467

TABLICA 2
 Broj stanovnika i naselja
 po gradovima i općinama
 obalne Istre

Općina/grad	Broj stanovnika	Broj naselja
1. PULA	62.690	2
2. POREČ	14.705	65
3. ROVINJ	13.947	10
4. LABIN	12.974	16
5. UMAG	12.468	25
6. NOVIGRAD	2.970	4
7. Ližnjan	2.059	4
8. Marčana	3.729	22
9. Medulin	3.407	4
10. Raša	4.124	23
11. Vodnjan	8.254	5
12. Vrsar	2.295	2
Ukupno	143.595	182

Navedeni podaci pokazuju da je u središnjoj Istri prema podacima iz 1991. bilo ukupno 60.544 stanovnika koji

su obitali u ukupno 467 naselja. Usporedba s obalnom Istrom pokazuje da je na površinski većem, središnjem dijelu poluotoka obitalo svega 30-ak % ukupnoga broja istarskog stanovništva. Iz ovakvih osnovnih odnosa, imajući na umu gospodarsku snagu, točnije slabost središnje Istre, tradicionalizam organizacije društvenog života i proizvodnje te uglavnom negativna demografska kretanja, možemo zaključiti da je zadaća oživljavanja unutrašnje Istre pravi izazov.

Stanje lokalnih razvojnih aktera, resursa i ideja u općinama i gradovima središnje Istre (1997)

Kako u pogledu nalaženja konceptualnih rješenja i sustavnih operacionalnih koraka što ih idućih godina na poslu razvoja i oživljavanja valja poduzimati, građa koju smo prikupili razgovarajući s načelnicima općina i gradova unutrašnje Istre, može rasvijetliti neke od pretpostavki i mogućnosti revitalizacije središnje Istre, te danas vrlo specifične i osjetljive demografsko-socijalno-gospodarske periferije u Hrvatskoj.

Ovdje prikazujemo rezultate terenskog istraživanja o pretpostavkama i mogućnostima oživljavanja središnje Istre. Odabrali smo metodu intervjua koja je u fazi artikulacije »slike predmeta« prikladno fleksibilna metoda. Tijekom ljetnih mjeseci 1997. vođeni su razgovori s načelnicima općina i gradonačelnicima gradova središnje Istre. U manjem broju slučajeva, ako se do načelnika nikako nije moglo doći, razgovori su vođeni s pročelnicima ili voditeljima načelnikova ureda.

Općine i gradovi središnje Istre

Bale

Općina Bale ima samo tri naselja i nešto preko tisuću stanovnika (1.064). U samom središnjem mjestu živi 850 stanovnika. Općina ima izlaz na more, ali na obali nema naselja. Još iz 19. stoljeća puno je izbušenog tla, puno napuštenih skladišta, »fortica« i bunkera. Načelnik spominje da je u ne tako davnoj prošlosti Bale imalo 3.000 stanovnika, da su postojale tri uljare, maslinarstvo bilo vrlo razvijeno, a poljoprivreda cvala. Postojala su dva mlina, sirana, uzgajao se duhan.

Stanovništvo se i danas bavi poljoprivredom; procjenjuje se da su oko 25% čisti poljoprivrednici. Aktualno je vinogradarstvo, donekle maslinarstvo i stočarstvo. Industrije nema. Dio stanovništva, njih oko 330, zaposleno je u

turizmu i ugostiteljstvu, zanatstvu, građevinarstvu, trgovini, uglavnom u Puli i u Rovinju. Dio domaćinstava, njih oko 60, prima »talijanske penzije«. Dio ljudi iz inozemstva šalje sredstva obitelji, pa neki tim prihodom obnavljaju »starinu.«

Prirodni resurs područja jest bogat lovni rezervat na području Barbarige (u doba Jugoslavije privlačio je domaću političku elitu i njihove goste s Brijuna), danas zakupljen omogućava napredak lovnog turizma za koji su ponajprije zainteresirani talijanski gosti. Zrak, voda i tlo čisti su, komunalni otpad se odvozi dva puta na tjedan na odlagalište u Rovinj. Divljih manjih smetlišta ima posvuda. Kulturna baština mjesta Bale vrlo je bogata. Tu je Kaštel i niz crkvice koje ga okružuju, te glavna crkva. Turisti ih žele razgledati, ali crkve su najčešće zaključane (kao uostalom po cijeloj Istri).

Perspektiva općine, prema mišljenju načelnika, jest u razvoju turizma. Bale su prije pripadale općini Rovinj koja ih je »stalno nekako držala u rezervi«. Malo je investirano u kulturnu baštinu Bala kako bi se privela turističko-ugostiteljskoj svrsi. Vlasnik Kaštela jest poduzeće »Jadran«. Postoje inicijative da se obnovi uljara. Od stare stancije Bembo, gdje je i zapuštena negdašnja velika štala, postoje poduzetničke ideje napraviti pivnicu. Utvrđeni tragovi dinosaura također se nalaze na području općine i mogli bi se turistički eksploatirati. Postoji projekt »Eko-turizam na obalnom pojasu općine Bale«. U Golašu i Krmedu ljudi su zainteresirani za zakup zemlje kako bi proširili uzgoj stočne hrane i povećali broj krava.

Poseban kompleks problema čine Talijani koji su se nakon Drugoga svjetskog rata odselili u Italiju. Oni ljeti dolaze rodbini u velikom broju. Njihovim se dolaskom u ljetnim mjesecima broj stanovnika Bala gotovo udvostruči. Traže povrat kuća, žele se vratiti. Neki su se već vratili i ulažu u obnovu kuća, a smjeraju i »nešto otvoriti«.

Općinska uprava slabo je stručno ekipirana. Potreban je jedan pravnik te jedan prostorni planer. Sada angažiraju ljude honorarno za te potrebe. U proračunu općine za 1996. sakupilo se 2.300.000 kuna. Od toga je na porezne prihode otpadalo oko 500.000 kuna, na neporezne 450.000 kuna, na kapitalne prihode (prodaja i najam općinskih nekretnina i sl.) 1.000.000 kuna. Na dotacije Županije istarske i grada Rovinja otpadalo je 272.000 kuna. Grad Rovinj plaća komunalnog redara u mjestu Bale, javnu rasvjetu i vodu na »javnoj špini«. Posebne pomoći države općina Bale nije dobila.

Načelnik općine smatra da previše financijskih sredstava s lokalne razine odlazi državi. Općina kao osnovni

akter lokalnog razvoja nema u danim uvjetima od čega financirati komunalni razvoj, odnosno barem ne brzinom kojom bi se htjelo. Šume su kao i zemljište u državnom vlasništvu. Čak je i osnovna škola, a ona je briga države, zapuštena. Šalju se samo novci za plaće, a ostalo (stropovi, mokri čvorovi i sl.) je u vrlo lošem stanju. Centralnog grijanja nema.³

Barban

Sa 2.625 stanovnika i 22 naselja općina Barban tipična je, gotovo prosječna općina središnje Istre. Zaposleno je oko 1.000 ljudi i to mahom izvan područja općine, u brodogradilištu »Uljanik« u Puli (udaljena svega 2 km), u Rabcu u turizmu, a prije nekoliko godina mnogi i u metalskoj tvornici »Prvomajska« u Raši. »Čistih« poljoprivrednika samo su dvojica-trojica. Ima oko 600–700 umirovljenika, a oko 50–60 ljudi zaposleno je stalno ili povremeno u Italiji.

U pogledu perspektive razvoja načelnik skreće pažnju kako industrije na ovom području nema, te kako nema ni nekih posebnih prirodnih resursa. Na desnoj strani ušća rijeke Raše u more eksploatira se kamen. Razvija se i lovni turizam te agroturizam na seoskim domaćinstvima. Okoliš je sačuvan. Posebno je zanimljiva dolina rijeke Raše. Divljih smetlišta »svako selo ima tri«. Iz tri veća naselja organizira se odvoz smeća u malim kontejnerima na deponij u Pulu.

Kulturna baština relativno je bogata. Arheloški nalazi govore o gradu iz 12. stoljeća. Stari grad, nekada zvan *Ribon*, *Barbun* smješten je oko Kaštela. Današnja crkva građena je na temeljima bazilike u kojoj su pronađene freske. Ostaci starog naselja pronađeni su i na lokalitetu Goćan. Spomenuta baština nije »umrežena« u neku posebnu turističku ponudu. Od kulturnih priredbi tradicionalno je poznata »Trka na prstenac« koja je obnovljena 1976. na temelju povijesnih izvora.

Najveća razvojna teškoća općine, prema izjavi načelnika, jest u manjku ljudi poduzetnoga i poduzetničkog duha. Citiramo načelnika: »Nema razvojnih programa i nema inicijative. Jasno je da je u ovom području jedina šansa u poljoprivredi, agroturizmu i proizvodnji zdrave hrane. Posebno bi valjalo osmisliti poljoprivrednu proizvodnju, s naglaskom na vino, krumpir, maslinu i voće. Mi drugog izlaza nemamo.« I još: »Ljudi ovdje vole raditi na zemlji. Nedostaju sredstva za primarna ulaganja.«

Ostvareni proračun općine Barban za 1996. jedan je od najnižih u središnjoj Istri i iznosio je cca 1.800.000 kuna. Od poreza je prikupljeno 924.000 kuna, od neporez-

nih prihoda 600.000, a ostatak od cca 246,000 odnosio se na sredstva potpore iz Županije. Od države, općina Barban nije dobila nikakve posebne potpore. Grad Pula pružio je i pruža potporu za financiranje komunalnog redarstva.

Općina ima četiri zaposlena. Nedostaje prostorni planer-građevinar, pravnik i ekonomist. Resursi općine su zemlja i zgrade koje, prema mišljenju načelnika, valja sustavno, korak po korak, prodati.⁴

Brtonigla

Ukupni broj stanovnika općine jest 1.398. Mnogi dnevno odlaze na rad u Sloveniju i Italiju. Poljoprivreda, a posebice vinogradarstvo vrlo je napredno. Po kvaliteti i opsegu poljoprivredne proizvodnje Brtonigla je jedna od općina na samom vrhu. Nekoliko poljoprivrednika proizvodi više od 3.000 kvintala grožđa. Razvijeno je i malo poduzetništvo. Posebno se ističe mala tekstilna industrija za talijanske konfektionare.

Općina nema posebno vrijedne lokacije prirodne baštine. Cijeli je krajolik kultivirani poljoprivredni kraj. Zbrinjavanje otpada riješno je tako da se otpad 2-3 puta na tjedan vozi u Umag na odlagalište. Posebno istaknutih toposa kulturne baštine nema. Samo mjesto Brtonigla kao cijelina ima određenu kulturno-povijesnu vrijednost. Od kulturnih priredbi sustavno se održava »Festival kulture« (glazbe) što ga organizira Općinsko poglavarstvo i Zajednica Talijana. Uzgred, ova zajednica ima svoj dom i u njemu glazbenu školu. Općinsko poglavarstvo svake godine organizira tradicionalnu feštu na dan zaštitinika mjesta, Sv. Roka (16. kolovoza).

Najveće razvojne teškoće načelnik općine vidi u pasivnosti i manjku inicijativa i poduzetništva građana. Općini bi, radi unapređenja ukupnog vinogradarstva, bio hitno potreban moderan vinski podrum koji bi se povezao s turizmom na obali. Tko da to osmisli, pokrene i ostvari kao vitalan razvojni projekt na razini općine?

Glavni (i gotovo jedini) inicijator lokalnoga gospodarskog razvoja je Općinsko poglavarstvo u kojem je zaposleno osmero ljudi. Načelnik tvrdi: »Općina se u središnjoj Istri pojavljuje kao glavni razvojni 'menadžer'... Nema razvoja bez ljudi. Ljudi smišljaju razvojne programe. Valja na tom poslu zaposliti sposobne ljude.«⁵

Ukupni završni račun općine Brtonigla za 1996. iznosio je 4.905.728 kuna. Od toga je na ukupne porezne prihode otpadalo cca 850.000 kuna. Od neporeznih prihoda (različitih naknada, dotacija i sl.) prikupljeno je cca 1.814.000 kuna, a na ime kapitalnih prihoda (prodaja općinskih

pokretnina i nepokretnina) u općinsku blagajnu ušlo je 2.241.000 kuna. Načelnik naglašava da je prodaja i iznajmljivanje nekretnina najizdašniji izvor prihoda te da bi bez toga proračun općine bio vrlo oskudan.

Odseljenici zasad nisu uključeni u razvojno oživljavanje općine, iako mogu postati veliki potencijal. Riječ je mahom o ljudima odseljenim u Italiju. Još uvijek postoji »politički teret« kad su oni u pitanju. Zakon priječi Talijanima kupnju kuća i zemlje. Nijemci i Austrijanci kupuju.

Što se tiče pomoći općini Brtonigla, Županija istarska: a. potpomogla je adaptaciju zgrade »Ambasade lokalne demokracije«, ustanove povezane s Vijećem regija EU; b. pri izgradnji pročistača otpadnih voda; c. pomogla je u dodijeli sadnog materijala za poljoprivrednike.

Neki drugi grad u Istri ili izvan nje, neka druga županija, te hrvatska vlada ili drugi republički organi, nisu posebnim sredstvima ili nekom posebnom akcijom potpomogli razvoj općine u proteklih 2–3 godine. Županija bi trebala posredovati između razvojnih ponuda iz inozemstva i općina unutrašnje Istre i pomagati stručno pri dogovaranju i realizaciji.⁶

Buje

Upravno područje 1991. imalo je oko 5.500 ljudi, a sam grad Buje 3.200. Života ima u 19 naselja. Zaposleno je oko 1.300 ljudi, od čega 900 u gospodarstvu. Umirovljenika je oko 700, a »čistih« poljoprivrednika oko 100. Zaposlenih u inozemstvu ima više stotina, samo iz grada Buja oko 500. Glavne grane djelatnosti jesu: industrija, rudarstvo, sitno poduzetništvo i trgovina. Budući da je riječ o graničnom području, razvijaju se uvozno-izvozne tvrtke i poslovi, te »loan« (doradbeni) poslovi. Turizam nije razvijen.

Na djelu je gospodarska stagnacija. Za neke proizvodnje (»Digitron«, »Feroplast« i sl.) gospodarski gledano, raspadom Jugoslavije, raspalo se i tržište. Uspostavljena je relativno »tvrda« granica prema susjednoj Sloveniji. Plasman vina i poljoprivrednih proizvoda u Sloveniju (na način malograničnih veza i odnosa među ljudima) zaustavljen je. U pripremi je slobodna carinska zona i robni terminal.

Gradski je proračun 1996. ostvario 9.283.000 kune, od čega svega 1.627.000 od poreznih prihoda. Značajan prihod ostvaren je prodajom nekretnina. Od 900 danas zaposlenih u gospodarstvu (prije 2.500), prihodi od poreza ne mogu »u zadatim pravilima igre« biti veći. Gradska uprava mora funkcionirati kao menadžer. U tom smislu u sadašnjem sastavu nedostaju takvi stručni profili koji bi na razini lokalne uprave promicali poduzetništvo i unapri-

jeđivali pretpostavke gospodarskog poslovanja različitih aktera na području lokalne jedinice uprave. »Općina, grad ne mogu biti samo fiskalno, već i poduzetnički orijentirani«.

U pogledu potpore Županije bilježi se pomoć za ceste i vodovod, dok izravne financijske pomoći nije bilo. Turistička zajednica Županije istarske promovirala je prvu vinSKU cestu u Istri na Bujštini. Od »Hrvatskih voda« očekuje se potpora za izgradnju kanalizacije za grad Buje. Od državnih organa očekuje se pomoć pri otvaranju slobodne carinske zone te graničnih prijelaza.⁷

Buzet

Buzet je 1991. imao 6.223 stanovnika, a za 1997. spominje se brojka od 6.500. Stanovništvo na području ove administrativne lokalne jedinice živi u 69 naselja.

Zaposlenih je oko 2.300–2.400, uglavnom u gradu Buzetu, u industriji automobilskih dijelova »Cimos«, tvornici piva, »Drvoplastu«, tekstilnoj industriji te u društvenim djelatnostima i trgovini. Otprije Buzet je orijentiran na gospodarsku suradnju s Koprom u Sloveniji. Mnogo je ljudi i radilo tamo. Danas oko 4.000 Buzećana živi u Kopru. Suradnja je donosila uzajamnu dobit. Otkad su režimi na granicama postroženi, i takvi kakvi jesu, oko 100 obrtnika na Bužeštini odjavilo je obrt.

Od kulturne baštine na području Bužeštine ističu se stari grad Buzet, stari grad Roč te Hum, »najmanji grad na svijetu«. Posebno istaknute prirodne baštine na ovom području nema. Turistička djelatnost nema veće perspektive jer je gost ondje tek u prolazu. Osnovni gospodarski cilj jest tržišna stabilizacija postojeće industrije te napredak poljoprivrede. A najvažnije od svega, prema mišljenju gradonačelnika, jest »stvoriti okruženje koje će ljudima olakšati donošenje odluke da ostanu, i ovdje grade svoju perspektivu! Općina ulaže u ljude, a oni onda odlaze. Kvalitetniji kadrovi ne mire se s postojećom situacijom i odlaze«.

Proračun grada Buzeta za 1996. iznosio je 12.442.720 kuna ostvarenih sredstava. Gradonačelnik smatra »da bi lokalna uprava bolje mogla rješavati mnoge lokalne razvojne probleme nego država. Valja općinama i gradovima ostaviti više sredstava, a manje iz Zagreba propisivati kako treba živjeti. Također je posebno važno u ovom pograničnom području uspostaviti stabilna pravila i procese.«⁸

Cerovlje

Općina Cerovlje na području Pazinštine ima 1.815 stanovnika koji žive u ukupno 15 naselja. Oko 450–500 ljudi zaposleno je dijelom u ciglani u Cerovlju, koja, uzgred, ima

resursa za rad za idućih dvadeset godina. Dio ljudi zaposlen je u zanatstvu i trgovini. Individualna poljoprivreda je uglavnom orijentirana na proizvodnju za vlastite potrebe, tek malim dijelom za tržište. Na području općine ima oko 300 umirovljenika. Polovina ima »talijanske mirovine« od kojih su kupili automobile i poljoprivrednu mehanizaciju. Oko 5% ljudi svakodnevno odlazi na rad u Trst i u Umag. »Icrpljuju se tako, žele se vratiti, ali nemaju zaposlenja. Obitelji nisu preselili.«

Općina je u pogledu infrastrukture slaba. Svega 30% domaćinstava pokriveno je vodovodnom mrežom. Još je 80 km bijelih cesta. Telefonizacija je, s druge strane, kao i drugdje u Istri, uznapredovala. Ciglana onečišćuje zrak jer radi na mazut bez filtera. Novca za filtere trenutno nema. Prirodna je sredina ušćuvana jer razvoj nije išao prebrzo.

Razvojne perspektive dijelom su u poljoprivredi (zdrava hrana), dijelom u ciglarstvu, dijelom u turizmu. Postoji projekt »Vala«, koji predviđa izgradnju ribogojilišta u starim kopovima ciglane, te sportsko-rekreacijske sadržaje u neposrednoj okolici.

Općinskoj upravi, u kojoj sada rade samo dva zaposlena, nedostaju sljedeći profili: stručnjak za građevinske i za komunalne probleme i jedan pravnik. Godišnji proračun općine iznosio je 2.132.000 kuna. Od toga je od poreza ubrano 728.000 kuna, od neporeznih prihoda 864.000 (najveći dio od komunalnih doprinosa i naknada) te 43.000 od kapitalnih prihoda.

Glavna potpora ovoj općini, koja u razmjerima unutrašnje Istre spada u siromašnije, dolazi od Županije istarske, koja sudjeluje svojim sredstvima u izgradnji vodovoda, u modernizaciji cesta (70%), dok ostatak (30%) participiraju građani općine. Grad Pazin pomaže u odvozu smeća. Od državne razine očekuje se daljnja, obnovljena potpora izgradnji brze ceste i tunel Učka - Pazin (pored Cerovlja) od čega bi općina imala koristi. Od državne razine, također, se očekuje pomoć u raščišćavanju vlasništva nad imovinom, kako bi se moglo pristupiti revitalizaciji malih gradova (poput Draguča) i sela.

Gračičće

Općina Gračičće također je u sredini Istre, na područje Pazinštine, ima 8 naselja sa ukupno 1.825 stanovnika. Ubraja se u siromašnije. Ima 450–500 zaposlenih koji uglavnom rade izvan općine, u Pazinu i drugdje. »Čistih« poljoprivrednika ima desetak, ali im se posljednjih godina broj počeo povećavati. Umirovljenika ova općina ima oko 380, dok je dvadesetak ljudi zaposleno u inozemstvu.

Zaposleni s područja općine odlaze svakodnevno raditi u Pazin, u tekstilnu industriju »Pazinka«, u »Kamen«, u »Istraplastiku« te u »Puris«. Dosta ljudi je bilo zaposleno u Labinu i Pićnu, ali je zbog krize i zatvaranja poduzeća dio ljudi ostao bez posla. Oko 50–60 ljudi radi u različitim obrtničkim radionicama koje najčešće zapošljavaju tek jednog čovjeka.

Desetak mlađih ljudi bavi se isključivo poljoprivredom.

Dio prirodne sredine ovog područja između Gračišća i Pićna ima status zaštićenog krajolika. Primjećuje se da zračna strujanja povremeno donose od TE Plomin sumpor (vidljiv na prozorskim staklima), onečišćujući tako inače čisti zrak. Kulturna baština bogata je, ali zanemarena i u lošem stanju, čak dijelom i ruševnom. Cijeli stari grad Gračišće jest kulturno povijesni spomenik. Unutar grada, kao posebne vrijednosti ističu se palača Solomon te četiri crkve, a osobito ona Majke božje na Placu. Uz ovo bogatstvo, u sustavnu turističku ponudu uključene su pješačke staze po okolici Gračišća, do kojih vraćaju i turisti u prolazu. Od kulturnih priredaba spominjemo tradicionalnu godišnju Vidovu feštu, a novijeg je datuma »Susret svirača na organi«.

Glavni razvojni problem jest u ljudima. Postoji dugogodišnja nesloga među lokalnim ljudima, napetosti, svađe čak unutar vladajućeg IDS-a. Budući je mnogo ljudi zaposleno izvan općine, mnogi doprinosi ne ostaju općini Gračišće, već tamo gdje ljudi rade. Poželjno bi bilo otvarati radna mjesta na području općine. Resursi na kojima bi se mogao graditi razvoj jesu: stari grad Gračišće kao kulturna baština, poljoprivreda, agroturizam, zanatstvo i malo poduzetništvo.

Poseban problem jest revitalizacija starog grada Gračišća. U mjestu je prazno 2/3 kuća! Od ukupno 42 obitelji, 12 je samačkih domaćinstava, a 10 ih ima samo dva člana. Puno je starih ljudi. Veći dio kuća dao bi se obnoviti, dok je manji vrlo derutan. Obnova kuća u uvjetima zaštitarskog režima još je skuplja. Posebno tzv. interpolacije. »A trebalo bi u ovoj situaciji siromaštva biti obrnuto!« – smatra pročelnik općine. Nove kuće niču uz cestu Pazin – Labin, mlađe obitelji napuštaju »starinu« sve ako je udaljena samo nekoliko kilometara. Ceste su do sela neasfaltirane. Na području općine 140 obitelji još nije dobilo ni vodovod.

Godišnji proračun općine Gračišće je za 1996. iznosio 1.040.000 kuna, od toga 747.000 od poreznih prihoda a 238.000 od neporeznih, te svega 35.000 od kapitalnih prihoda. Kao proračunski siromašna, općina je iz proračuna

Županije dobila redovitu godišnju potporu u visini od 160.000 kuna. Općinsku upravu, u kojoj je sada zaposleno svega dvoje ljudi, trebalo bi ekipirati s jednim prostornim planerom, koji bi se bavio i zaštitom spomenika, pravnikom i ekonomistom. Postojećim zaposlenima potrebna su znanja iz informatike. Općina svoje učenike srednjih škola i nekoliko studenata podupire stipendijama. Učeničke stipendije mjesečno iznose 300 kuna, a studentske 800.

Potpora općini Gračišće dolazi iz Županije: a. preko dotacije za rad općinske uprave; b. za izgradnju vodovoda; c. za asfaltiranje cesta; d. dodjelom sadnica loze, maslina i voćki. Turistička zajednica Poreča dodijelila je pomoć za obnovu jedne crkvice u starom mjestu. Pročelnik naglašava da je za stare povijesne istarske gradiće, kakav je i Gračišće, potreban poseban zakonodavni, zaštitni i razvojno-gospodarski tretman želi li se sačuvati od propadanja. U tom je smislu hvalevrijedan program revitalizacije istarskih gradića koji osobno pokreće istarski župan Stevo Žufić.⁹

Grožnjan

Općina Grožnjan, uz Lanišće na Ćićariji, općina je s najmanje stanovnika; ukupno ih je 1991. bilo 773, a danas (1997) se procjenjuje da im je broj porastao na oko 960 stanovnika. Uglavnom žive u povijesnom gradiću Grožnjanu i u deset malih naselja. Veći dio domaćinstava su tzv. »mješovita domaćinstva«. Ljudi su zaposleni uglavnom izvan općine, u Bujama i Umagu, a dodatno rade na svojoj zemlji. Ima i nekoliko istaknutih poljoprivrednika koji proizvode vino i maslinovo ulje. Industrije gotovo da nema. Nekoć je poduzeće »Metalko« zapošljavalo 70 radnika, ali danas ih radi samo 15. Upravo se gradi tvornica za preradu drva blizu naselja Šterna, a i jedna manja farma za krave.

Od prirodne baštine ističu se zaštićena šuma Kornarija (mogla bi biti »park šuma«, kaže načelnik!), mnoge kraške špilje i ponori na potezu od Oprtlja do Kremenja, te velika vrtača kod sela Markovci. Nema zagađivača, tek ponegdje divlja smetlišta kvare ugođaj »ovog prostora koji je cijeli jedan park prirode«. Gradići Grožnjan, Završje i Kostanjica zasebni su kulturno povijesni spomenici. Ova kulturna i prirodna baština, mada dragocjena, nije zasad uključena u program turističke ponude.

Od kulturnih aktivnosti valja istaći ljetno djelovanje Muzičke omladine u Grožnjanu. Od 1997. djeluje Mala filmska akademija u istom mjestu, a svake godine se na Dan općine, 15. lipnja, organizira tradicionalna fešta.

Razvojni su problemi golemi. Prema ocjeni načelnika, ovaj je kraj na Gornjoj Bujštini u velikom razvojnom zaostatku za drugim dijelovima Istre. Trenutno se rješavaju pi-

tanja osnovne infrastrukture. Zakon o financiranju lokalne samouprave u razmjerima Istre ide u prilog priobalnih općina. Od šuma i poljoprivrednog tla općine nemaju izravne koristi. Na području općine jako je malo radnih mjesta. Mladi ljudi odlaze na rad u Sloveniju i Italiju. Od njihovih radnih aktivnosti općinski proračun nema ni kune. Znaci oživljavanja vide se u prvim programima obiteljskog agroturizma, što ga kreditima podupire Županija istarska, a zamjetna su i prva otvaranja malih poduzeća sa 3–4 zaposlena. Problem je što banke traže visoke kamate. S druge strane, prema zakonu o lokalnoj samoupravi, općini ostaje jako malo novca.

U općinskoj upravi uposlano je četvero ljudi. Potreban je pravnik i stručnjak za komunalne poslove. Najveću potporu, prije svega u izgradnji vodovoda i asfaltiranju cesta daje Županija istarska, daju stručnu pomoć i neki odjeli županijskog Poglavarstva, te pomoć u kreditima za agroturizam. Grad Umag je potpomogao u financiranju komunalnih akcija. Kako općina spada u pogranično područje, načelnik drži da bi državna potpora razvoju općine trebala biti zastupljena barem u nekim vidovima.¹⁰

Kanfana

Stanovništvo (ukupno 1.186 ljudi 1991) općine Kanfana živi u 12 naselja. Oko 600 ljudi zaposleno je i rade u Rovinju – u turizmu, u tvornici duhana i tvornici sardina »Mirna«. »Čistih« poljoprivrednika ima na prste jedne ruke. Umirovljenika ima oko 250 a zaposlenih u inozemstvu, u Italiji, isključivo mladih, oko 60. Među uspješnim obiteljskim poduzećima i poduzetnicima ističu se oni koji imaju privatne kamenolome te ugostitelji.

Među istaknutom kulturnom i prirodnom baštinom na području općine ističu se ostaci grada Dvigrada te Limski kanal. Općina organizira »Smotru istarskog govoda boškarina«.

Općinski načelnik smatra da su najveći razvojni problemi besparica, manjak kadrova i višemjesečna loša (konfliktna) politička situacija. Prednosti su u tome što su osnovni infrastrukturni problemi – voda, asfalt, telefon – riješeni. Na 17 km od Rovinja, uz križanje budućeg »Istarskog ipsilona«, Kanfana ima i neke lokacijske prednosti. Postoje mogućnosti za lovni turizam i agroturizam. Turistička se zajednica ugasila. Planira se otvaranje industrijske zone sa skladištima i bescarinske zone.

S druge strane, već pet godina nije izdana niti jedna građevinska dozvola. U samom Kanfanaru, u vrtiću, je samo 15-ero djece. Ima dosta neženja na području općine. Za osnovnu školu, prema zakonskim kriterijima, nema uvjeta.

Općinski proračun za 1996. iznosio je cca 1.800.000 kuna. Općinska uprava zapošljava dvoje ljudi, potreban bi bio još jedan ekonomist koji bi se bavio financijama, te jedan pravnik koji bi mogao pružati usluge i još pokojoj općini u susjedstvu.

Županija istarska pružala je potporu izgradnji vodovoda i cesta. Grad Rovinj financirao je komunalnog radnika i javnu rasvjetu.¹¹

Kršan

Općina Kršan sa 3.500 stanovnika i godišnjim proračunom za 1996. od 4.723.000 kuna, ubraja se u mnogoljudnije i bogatije općine unutrašnje Istre. U TE Plomin zaposleno je pedesetak ljudi s područja općine. Industrija je na Labinštini bila zaštitini razvojni znak. Kršanci su i danas zaposleni u Kršanu i okolici, u tvornicama cijevi, igračaka, metalnih stolica i odjeće. Na Čepić-polju razvija se ratarstvo i stočarstvo, a razvijena je individualna poljoprivreda. Neki se bave preradom kamena za različite svrhe.

Od prirodne baštine valja spomenuti zaštićeni krajolik Učke, a od kulturne tri kaštela: Kršan, Kožljak i Plomin te male crkvice. TE Plomin povremeno zagađuje zrak i vode Plominskog zaljeva. Komunalni otpad reguliran je, mada još nisu obuhvaćena sva domaćinstva. Od kulturnih priredaba ističu se uobičajene fešte i »samanji« (sajmovi).

Glavni su razvojni problemi, prema riječima zamjenika načelnika, u tome što općina nema prostornog plana ni programa razvitka. U tijeku je izrada »Studije razvoja općine do 2010 godine«. Kratkoročno, idući razvojni koraci jesu izgradnja vodovoda od Plomina do Brestove, te od Kožljaka do Nove Vasi. Izvorišta pitke vode postoje. Dugoročno, razvoju može pomoći izgradnja industrijske zone te izgradnja turističkih objekata. Potrebni su kvalitetniji razvojni kadrovi koji donose dobre ideje i programe.

Općina ima proračun od 4.723.000 kuna. S tim u vezi valja naglasiti da samo korištenje prostora elektrane TE Plomin, općini donosi 1.667.000 kuna. Osnovica toga jest zakonska odredba prema kojoj 0,04% novca od 1 megavata struje pripada općini. Općinska uprava ima šestero zaposlenih. Nedostaje osoba za prostorno planiranje i komunalna pitanja. Županija je dala potporu za asfaltiranje nerazvrstanih cesta. Od drugih aktera ova općina nije dobivala nikakvu potporu.¹²

Lanišće

Ova brdska općina na Ćićariji, koja graniči s Republikom Slovenijom, zauzima velik prostor, ali je 1991. imala svega

621 stanovnika, a danas tek petstotinjak u 14 naselja. Ovo je najsiromašnija općina u Istri. Zaposlenih je oko 100, od toga 40 u »Tvornici drvene ambalaže« u mjestu Lanišće. Djece od 1. do 4. razreda ima ukupno 22-oje, a oni od 5. do 8. razreda putuju u Roč. Prevladavaju stari ljudi. Ljeti im dolaze u posjete djeca iz Australije, SAD, Njemačke, Švedske. Raseljenih Lanišćana ima po cijelom svijetu. Dosta ljudi iz Rijeke, Pule, Umaga i Trsta također vikendom dolazi roditeljima. Liječnica pohađa Lanišće jednom tjedno. Jedna njegovateljica za starce živi u Lanišću i pomaže im.

U općini ima nešto obrtnika, nekoliko trgovina (trgovaca) te jedan automehaničar. Prakticira se lovni turizam, a zarada od toga ide Lovačkom društvu »Ćičarija«. Prvi primjer agroturizma na osnovi županijske kreditne potpore, otvoren je u selu Jelovice. Ukupne razvojne perspektive slabe su, posebice s obzirom na snažno starenje stanovništva i depopulaciju.

Od prirodne baštine ističe se lokacija Korita na Ćičariji. Važniji povijesni spomenik jest partizansko selo iz Drugoga svjetskog rata – Brgudac. Kulturnu baštinu dobro predstavljaju freske iz 16. stoljeća u crkvi Sv. Mateja u Slumu. Od kulturnih priredbi organizira se tek tradicionalna ljetna fešta. Dragocjen prilog očuvanju kulturne baštine daje Lanišćanska ženska vokalna grupa, koja gaji stari način pjevanja – bugarenje. Opstanku ovog sastava pomažu poznati Lanišćanci u Rijeci.

Glavni infrastrukturni problem jest voda koja ljeti presahne. U tijeku je gradnja vodovoda. Telefoni su priključeni. Proračun općine Lanišće iznosio je 704.000 kuna za 1996. Od poreza je prikupljeno 144.000 kuna, a od neporeznih prihoda ostalo. Županijska dotacija iznosila je 81.200 kuna.

Općinsku upravu ne vode ljudi s mjestom prebivanja u općini. Ljudi iz IDS-a i HDZ-a čak međusobno ne razgovaraju. Ima i sukoba. Pročelnici županijskih odjela dođu jednom na godinu. I odu. Najagilniji je sektor poljoprivrede. Županija je potpomogla uređenje općinske vijećnice sa 90.000 kuna. Potpora je dana za vodovod i asflat. Od države je došla pomoć od 25.000 kuna za crkvu u Slumu. Bivše općinsko središte, Buzet, nije dalo ništa, ali »i prije Buzet nije mario za Lanišće«.¹³

Lupoglav

Lupoglav je 1991. imao oko 1.000 stanovnika u 8 naselja. Sredinom 1997. bilježi se oko 300 domaćinstava i oko 950 stanovnika.

Na području općine nema nezaposlenih. Oko 300 stanovnika radi u Buzetu, Pazinu, a nekolicina u Rijeci. Ma-

nji dio zaposlen je na području općine, u poduzeću »Kava-impex« (prženje i prodaja kave, »rade dan i noć«), na HŽ, u ugostiteljskom objektu »Lider« a ima i nekoliko uspješnih poljoprivrednih gospodarstava na kojima se proizvodi mlijeko. Uzgred, lupoglavski kraj nekada je bio tradicionalno stočarski kraj.

Postoje mogućnosti za agroturizam, za proizvodnju mlijeka i sira, za zanatstvo. Međutim ljudi su nepovjerljivi, nekako nepoduzetni, ne vole riskirati. Zainteresirani, svračaju, ali nema organizirane ponude. Osim toga, porezna uprava određuje porez paušalno i previsoko. U posljednje vrijeme pet je obrtničkih radnji zatvoreno. Kupci mlijeka dolaze iz Rijeke i direktno, »na divlje« otkupljuju mlijeko od proizvođača. Cijena nije visoka a isplata je uredna. Općina od tog prometa nema koristi.

Općinski razvojni resursi mali su, ali postoje, naglašava načelnica općine: »Svi ti mali prirodni, materijalni i ljudski resursi trebali bi biti povezani lokalnom razvojnom politikom. Sada razrađujemo ideju da se na području općine otvori mala mljekara s proizvodnjom sira, kako mlijeko ne bi odlazilo preko Učke, već bi se njegova proizvodnja i za proizvođače i za općinu kapitalizirala na tlu općine.«

Od posebno vrijednih prirodnih ambijenata na teritoriju općine nalazi se Vranjska draga, pogodna za planinarenje, pa i alpinizam. Lupoglav je za središnjoistarske uvjete prometno mjesto. Zrak onečišćuje kamenolom koji radi bez filtera, automobilski promet na cesti tunel Učka – Pazin (Buzet), željeznički promet, a vjetar također povremeno nanosi onečišćenje od TE Plomin. Odvoz otpada riješen je 1994., do kada se nije odvozio. Stari deponij je saniran.

U spomenike kulturne baštine, a kao razvojni resurs, ubrajamo kaštele u Boljunu i Lupoglavu. Gradić Boljun je kulturno-povijesni spomenik. Freske u Vranju također su vrijedne spomena, kao i niz kapelica. Od kulturnih priredaba njeguje se tradicionalna općinska fešta i manji »samanji« (sajmovi).

Osnovne razvojne teškoće po ocjeni načelnice općine jesu:

a. 50% domaćinstava još uvijek nije priključeno na vodovod (mjesto Lupoglav je vodu dobilo tek 1993); b. lokalne ceste u selima (npr. Semić) još nisu asfaltirane; c. sva mjesta još nemaju javnu rasvjetu; d. nije riješen odvod oborinskih voda; e. treba proširiti groblje; f. obnoviti školu i izgraditi sportsku dvoranu.

To su kratkoročni razvojni prioriteti. Dugoročni prioriteti jesu napredak poljoprivrede i agroturizma te male

privrede – posebno one koja bi zapošljavala žensku radnu snagu.

Glavne razvojne inicijative dolaze od općinskog poglavarstva. Potporu pruža škola koja ustupa prostor a dobra je i suradnja s istarskom dijasporom iz SAD. Posebno je aktivan »Istarski klub« iz New Yorka, koji je financijski potpomogao kupovinu sportskih rekvizita za školu, videa i televizora te ambulantu u vrijeme Domovinskog rata. Ljudi uređuju stare kuće u Boljunu, rado bi investirali u neku proizvodnju, ali smatraju da još nije vrijeme za to.

Općinska uprava ima svega dvoje zaposlenih, pročelnika i tajnicu. Potreban je građevinski stručnjak, jedan pravnik i ekonomist. Možda bi neke od tih profila 2-3 općine mogle zajedno zaposliti. Općina nema potpun uvid u svoje pravno-imovinsko stanje i to bi novozaposleni, također, trebali riješiti.

Da bi lokalna općinska uprava mogla napraviti više, treba joj i više ovlasti. Određene usluge za građane trebalo bi decentralizirati, kao npr. katastar, matični ured, prijave, i »spustiti« ih, gdje je to opravdano, na razinu općine. I, ono najvažnije, potrebno je učiniti sve kako bi u općinom proračunu ostalo više novca. Postojeći proračun općine (1996) kreće se na razini 2.285.000 kuna, zajedno s dotacijom Županije od 95.000 kuna – budući da je po ukupnim prihodima općina Lupoglav također ispod istarskog prosjeka. Od »Riječkih cesta« ostvaren je prihod od 400.000 kuna. Županija potpomaže – kao i drugdje u Istri – izgradnju cesta i vodovoda. Grad Pazin pomogao je u uređenju općinske zgrade.¹⁴

Motovun

Motovun je stara istarska općina koja broji oko 2.500 stanovnika u 8 naselja. Naselje Karojba sa susjednim selima tijekom 1997. izdvojilo se u zasebnu općinu. Zaposlenih je oko 700. Dijelom su zaposleni u Pazinu, dijelom u Poreču, a nekoliko ih dnevno putuje na posao u Trst. »Čistih« poljoprivrednika gotovo više i nema. Mnogobrojna su »mješovita domaćinstva«. Gospodarstva su mala, a zemlja je, posebno ona u dolini rijeke Mirne, plodna. Umirovljenika ima oko 350. Socio-demografski, općina relativno i apsolutno stagnira.

Grad Motovun jest kulturno-povijesni »spomenik nulte kategorije«. On već i sada privlači turiste u prolazu, a organiziraju se i skupni posjeti autobusima s obale. No, ovaj se motovunski turizam, za sada, manje-više svodi na ljetnu turističku sezonu.

Za brži napredak općini je potreban prostorni plan kako bi se otvorile mogućnosti za izgradnju industrijske

zone za male poduzetnike. Hotel »Motovun« dobio je novoga, privatnog vlasnika koji ga smjera adaptirati i, što je osobito važno, modernizirati ponudu. Strateški su pravci razvoja ove općine turizam, poljoprivreda (u Kaldiru npr. posebno u voćarstvu i preradi voća), agroturizmu, tartufarstvu i lovstvu.

Posljednjih godina pojavljuju se mala obiteljska poduzeća i poduzetnici. Ljudi se vraćaju iz inozemstva i ulažu u skladišta građevinskog materijala (Kapelot), poljoprivrednu proizvodnju na veliko, ugostiteljstvo (obitelj Belini), u trgovine i drugo. Osnovano je i »Agroudruženje«. Ljudima je poklonjeno putem županijske potpore 40.000 sadnica voćaka, maslina, loza. Ljudi su krčili šumu i osvajali poljoprivredno zemljište.

Općinska uprava treba jednog pravnika. Potporu općini pružila je Županija obnovom i održavanjem cesta i vodovoda te za osnivanje »Agroudruženja«. Određenu potporu, mimo proračuna, pružili su gradovi Poreč, Opatija, Matulji, Novigrad i Umag.¹⁵

Oprtalj

Općina Oprtalj jedna je od izrazito poljoprivrednih i najsiromašnijih općina, sa znatnim brojem starog stanovništva u selima. Istovremeno riječ je o pograničnoj općini prema Republici Sloveniji. Ukupni broj stanovnika 1.181 (1991) živi u 17 naselja, a oko 100 ljudi živi u općinskom središtu.

Ukupan je broj zaposlenih oko 150. »Čistih« poljoprivrednika je 25–30, a od oko 400 umirovljenika većina se za vlastite potrebe bavi i poljoprivredom. Oko dvadesetak ljudi radi u inozemstvu i dnevno ili vikendom dolaze kući. Dio ljudi radi u »Istarskim toplicama«, sada privatiziranom hotelsko-ugostiteljskom poduzeću u dolini Mirne, dio u tvornici automobilskih dijelova »Cimos« u Buzetu i drugdje. U posljednje vrijeme pojavljuje se malo poduzetništvo (tvornica odjeće, ugostiteljstvo, skladište drvene građe).

Prirodni resursi za razvoj općine jesu: Motovunska šuma (stanište tartufa), termalni izvori u Istarskim toplicama te Zrenjska visoravan koja je prirodni ambijent od posebne vrijednosti. Što se tiče kulturne baštine, Oprtalj je »zaštićeni spomenik kulture«, mnogo je vrijednih crkava (Sv. Juraj u samom Oprtlju) i kapelica. Ostaci zamka Pietropelosa također su od interesa za moguću turističku ponudu. Prirodni ambijent i kulturnu baštinu povezuje specifični program »Pješice kroz ljepote Gornje Bujštine« (od Grožnjana preko Oprtlja do Istarskih toplica). Tu je ponu-

du sve popularnijeg oblika rekreacije (i obrazovanja) inicirala, konceptualizirala i na terenu ostvarila ekološka udruga građana.

Društveno-kulturne priredbe jesu: »Dani tartufa« (gastromonsko-ugostiteljski događaj) u Livadama, Filmska smotra Hrvatske, Slovenije i Italije u Oprtlju te »Dani harmonikaša« na Zrenju, a uskoro se pripremaju i »Dani šparoga« za Dan općine, koji se slavi u travnju na blagdan Sv. Jurja.

Razvojni planovi općine vezani su za poljoprivredu, za turizam u Istarskim toplicama, ali i za turističku valorizaciju područja, posebice lovstva i male privrede. Mnogo se u razvojnom smislu očekuje od otvaranja graničnog prijelaza prema Sloveniji u blizini Oprtlja. Općina planira prihod od prodaje nekretnina koje su već 50–100 godina u privatnom vlasništvu za koje manje-više nitko ne mari i koje bi trebalo izvesti i staviti pod općinsku upravu. Ovi bi se objekti mogli privesti upotrebi u okviru turizma. Određenu perspektivu, vezanu uz blizinu granice očekuju i u maloj privredi.

Proračun općine za 1996. iznosio je 1.763.000 kuna, a planom se predviđa da se za 1997. uveća na 2.455.000 kuna, prije svega na temelju prodaje nekretnina. Općina je dobila dotaciju od Županije te pomoć u novcu, radnim satima ili materijalu od Umaga, Novigrada, Buja i Brtonigle. Općinska uprava ima četiri zaposlena. Nedostaje pravnik te osoba koja bi radila na promociji i organiziranju turizma. Bio bi koristan i građevinski stručnjak koji bi se mogao »dijeliti« s još nekom općinom. Učinkovitost općine povećale bi veće ovlasti i više novca u proračunu.

Županija je poduprla izgradnju cesta i dovođenje vode u posljednja sela, te održavanje priredaba. Općina je 1996–1997. posve telefonizirana. Hrvatska država financira obnovu osnovne škole u Oprtlju te sanaciju crkvenog krova. Potpora je dobivena i za otvaranje graničnog prijelaza. Javno poduzeće »Hrvatske vode« potpomaže izgradnju kanalizacije Oprtalj–Sv. Lucija–Gradinje–Livade.¹⁶

Pazin

Grad Pazin administrativno je središte Županije istarske. Administrativna jedinica Grad Pazin u razdoblju 1991–1997. porasla je za oko 1.000 stanovnika. Zaposlenih je ukupno 1.700, »čistih« poljoprivrednika oko 300, umirovljenika oko 2.800, a zaposlenih u inozemstvu oko 300. Glavne grane djelatnosti su prehrambena, kemijska i tekstilna industrija. Među poduzetnicima ističu se oni u poljoprivredi, ugostiteljstvu i obrtu.

Od prirodne baštine sugovornici ističu Pazinsku jamu. Među problemima okoliša najveći su divlje deponije i otvorena gradska kanalizacija. Kulturna je baština bogata, a najvredniji su Kaštel i crkva Sv. Nikole. Godišnje Kaštel posjeti oko 15.000 posjetitelja. Od sportskih aktivnosti najpoznatiji su turniri i natjecatelji u gađanju glinenih golubova. U Pazinu je za ovaj sport postojala jedna od prvih streljana u Europi.

Glavne razvojne teškoće vezane su za makroekonomske uvjete privređivanja, za jaku migraciju stanovništva i za probleme infrastrukture. U kratkoročne razvojne ciljeve grada Pazina ubrajaju se: gradski prečistač otpadnih voda, gradska cestovna obilaznica te izgradnja sanitarne deponije za otpad. Dugoročni razvojni ciljevi jesu: razvoj malog gospodarstva, turizam i poljoprivredna proizvodnja.

Činjenicu da je Pazin sjedište Županije trebalo bi više kapitalizirati. Cilj je da se više gradi, a ne da se ide u stare objekte, da cirkulacije ljudi i ideja bude više. Generalno postoji manjak zanimanja za ulaganje u nešto novo. Obalni su gradovi blizu, oni više privlače i ljude i kapital. Velikih industrijskih objekata neće biti. To nije u »razvojnoj modi«, a osim toga, ograničenja su u postojećoj infrastrukturi. Snažno se razvija malo poduzetništvo: 1993. bilo ih je 700, a 1997. 1.600. Mada one nemaju veliki kapital i ne mogu inicirati zamašnije poslovanje, ipak zapošljavaju dio ljudi. Za napredak turizma postoje određene pretpostavke, međutim pomalo nedostaje poduzetničkog duha. Županijski krediti za razvitak agroturizma dobro su dočekani i zainteresirali su mnoge.

Lokalna uprava primjereno je ekipirana. Za specifične programe potrebni su vanjski stručni timovi. Određene funkcije županijske uprave trebalo bi prebaciti na niže razine. Nužna bi bila i drukčija raspodjela poreznih prihoda.

Potpora Županije dobivena je za ceste, vodovod i pročišćivač otpadnih voda. Od države određena pomoć dobivena je preko »Hrvatske vode« te za održavanje spomenika kulture.¹⁷

Pićan

Općina Pićan na Pazinštini imala je 2.133 stanovnika godine 1991. koji su nastanjivali 10 naselja. Zaposlenih je bilo oko 700, »čistih« poljoprivrednika oko 10, umirovljenika oko 550. Vrlo mali, gotovo zanemarljivi broj ljudi radi u inozemstvu. Većina ljudi zaposlena je u pazinskoj industriji, u rudniku ugljena Tupljak ili na području općine u privatnom sektoru (proizvodnja žice, drvene galanterije,

metalopreradaivačka djelatnost). Tvornica »Keramika« u Pićnu prestala je raditi.

Prirodne ljepote na potezu između Pićna i Gračišća obogaćuju dva slapa. Grad Pićan propadajući je kulturni spomenik, vrijedna je i crkva Djevice Marije te crkvice Sv. Mihovila iz 8. stoljeća. Ovu prirodnu i kulturnu baštinu nitko nije uključio u turističku ponudu.

Temeljni razvojni problemi jesu stanje infrastrukture, revitalizacija staroga grada koji je u lošem stanju te nužnost razvoja malog poduzetništva. Vodovod je do grada došao u proljeće 1997. Građani bi trebali platiti »razvođenje« vode do kuća. Pri postojećem stanju kućnih budžeta zatražena suma za njih je previsoka! Vodovodom je na području općine obuhvaćeno svega 20% domaćinstava. Uz Grožnjan, Motovun, Oprtalj, Gračišće, gradić Pićan spada u gradiće – kulturno-povijesne spomenike, koji su u lošem stanju i kojima treba svestrana pomoć pri revitalizaciji. Model za uspješnu revitalizaciju ovih istarskih bisera arhitekture i graditeljstva, nije još pronađen. Općinski načelnik smatra da bi se razvitak male privrede trebao kretati prema malim pogonima za proizvodnju mesa i mlijeka, te obrtništvu.

Proračun općine za 1996. iznosio je 2.000.000 kuna. Od toga je 550.000 kuna ostvareno iz poreznih prihoda. Znatno su podbacili prihodi od naknade za eksploataciju mineralnih sirovina jer su istarski ugljenokopi u krizi, odnosno pred zatvaranjem. Općinska uprava ima tri zaposlene osobe. Za agilniji i poduzetniji rad općinske uprave kao aktera razvoja nedostaju građevinski inženjer i pravnik koji bi ubrzali rješavanje imovinsko-pravnih problema i izdavanje građevinskih dozvola.

Županija je općini Pićan pružila potporu dotacijom za rad općinske uprave, izgradnjom vodovoda, a dijelom i za renoviranje općinske zgrade, u čemu je sudjelovao i grad Labin.¹⁸

Sveta Nedilja

Kao i općina Kršan, i ova općina pripada području Labinštine gdje je dominantna industrijska djelatnost. Broj od 3.328 stanovnika (1991) bio je raspoređen u 22 naselja. Ljudi su zaposleni u Rabcu u turizmu, u lokalnoj industriji na Dubrovi, u tvornici motokultivatora TPS, tvornici igračaka, te u »Istratransu«. U posljednje vrijeme razvija se i privatno obiteljsko poduzetništvo (proizvodnja čavala, proizvodnja plastičnih čamaca, skladišta i trgovina građevinskih materijala).

Od prirodne baštine valja istaknuti dolinu rijeke Raše, šumu Cere, visoravni od Sv. Nedilje do Sv. Martina te

ladanjski park skulptura na Dubrovi. Vode su onečišćene u industrijskoj zoni Dubrovi, a nije ureden kako valja niti deponij otpada Cere.

Od kulturne baštine ističe se zapušteni Kaštel Šumber, ladanjski dvorac Dubrova, dvorac u Sv. Martinu te rudarska kolonija u Štrncu. Park Dubrova uključen je u »Mediterranski kiparski simpozij«, dok ostali objekti čekaju obnovu i namjenu.

Glavne su razvojne teškoće u teškim uvjetima privređivanja i plasmana robe domaće industrije. Za motokultivatore, primjerice, raspadom Jugoslavije smanjeno je tržište, a i propala je tvornica plovila »Adria«. Pokušava se obnoviti u kooperaciji s talijanskim i francuskim partnerima. Određeni broj ljudi je sada nezaposlen. Tvornica »Prvomajska« prije nekoliko godina zapošljavala je 1.200 radnika, a sada jedva 350. »Končareva« proizvodnja ugostiteljske opreme veže kraj s krajem. Obnova industrijske zone prvi je razvojni cilj. Dugoročno se određene nade polažu i u razvitak poljoprivrede i agroturizma.

Općinska uprava ima tri zaposlena. Za življe djelovanje potreban bi bio jedan stručnjak za građevinska i komunalna pitanja te ekonomist koji bi vodio financije.

Posebnu potporu općina je dobila od Županije za izgradnju cesta te kredit za nabavu stoke. Grad Labin daje pomoć za komunalnog redara. Presudna bi bila potpora za razvojne programe iz male privrede.¹⁹

Sveti Lovreč

Na zapadnoj strani Istre, s »izlazom« na more, ali bez naselja na tom dijelu općinskog prostora, nalazi se općina Sveti Lovreč. Od 1.362 stanovnika (1991) njih tristotinjak bilo je zaposleno, i to pretežito u turizmu u obližnjem Vrsaru te u Poreču (sezonski), a tek u manjem broju na području općine u zanatstvu i trgovini. Broj umirovljenika, što je dakako posredan indikator starosti stanovništva, bio je oko 300. Dvadesetak osoba dnevno putuje na rad u Italiju. U ovom kraju postoji tradicija obrtništva. Istaknutijih poduzetnika u novije vrijeme nema.

Od prirodne baštine valja istaći Limski kanal (desna obala) te hrastovu, zaštićenu šumu Kontiju. Od kulturne baštine kao razvojni resurs moguće je aktivirati staru jezgru grada Sv. Lovreča te kaštel u Kloštru.

Za ubrzaniji napredak općine nepohodno je donijeti prostorni plan općine kako bi se proširile granice građevinskog zemljišta i omogućila izgradnja zone poslovnih pogona. Infrastruktura je na području općine u cijelosti riješena. Preostalo je još asfaltirati neke seoske ceste. Nedo-

staje lokalni akter koji bi radio na unapređenju poduzetništva. Općina to može biti samo jednim dijelom.

U općinskoj upravi zaposleni su pročelnik, administratorica i komunalni redar. Čistačicu općina dijeli s dječjim vrtićem. Od kadrova za uspješniji rad općinske uprave neophodni su pravnik i stručnjak za prostorno planiranje, građevinske i komunalne poslove. Općinska uprava ima potporu u svojim aktivnostima u mjesnoj školi. Kvalitetnog kadra, koji bi izradio programe i radio na njihovoj provedbi, ima jako malo. K tome, u takvoj kadrovski oskudnoj situaciji, postoji polaritet ljudi između političkih stranaka IDS-a i HDZ-a.

Godine 1996. proračun općine iznosio je 1.251.000 kuna i jedan je od najnižih u središnjoj Istri. Od poreza je ubrano 700.000 kuna. Potpora općini došla je za lokalne ceste (70% sredstava, 30% lokalna zajednica) te 30.000 kuna dotacija. Općina je tražila promjenu kriterija za županijske dotacije, jer su siromašnije općine s manjim brojem stanovnika hendikepirane postojećim sustavom. Za sanaciju zidina starog grada Lovreča posebna potpora dobivena je od talijanske pokrajine Veneto. Računovodstvene poslove za Sv. Lovreč vodi grad Poreč. Sredstvima solidarnosti (1%) Vrsar i Poreč sudjelovali su u financiranju komunalnih potreba za Donju Lovreštinu, kraj prema Vrsaru, te za ceste i uređenje groblja.²⁰

Sveti Petar u Šumi

Ovo je najmanja općina u Istri, sastoji se od jednog naselja sa zaseocima i ima ukupno 999 stanovnika, od čega oko 400 zaposlenih te oko 120 umirovljenika. Stotinjak radnika zaposleno je u mjesnoj klaonici »Puris«, te u Pazinu u industriji kamena i prehrambenoj i ostaloj industriji. U novije vrijeme ističu se mali poduzetnici (seoski turizam, grafička djelatnost, zidari i graditelji, građevinska mehanizacija, prijevoz kamionima i sl.)

Od prirodnih dobara ističe se »suhi« nastavak Limskog kanala, tzv. Draga. Zrak onečišćuje klaonica u mjestu, kafilerija i farma purana i kokoši. Kad zapušu vjetrovi, širi se smrad od životinjskog otpada, izmeta i umjetne hrane.

Od kulturne baštine najistaknutiji je pavlinski samostan, potom botanički vrt i crkva u Sv. Petru u Šumi. Od kulturnih priredaba organizira se »Smotra folklor« te općinska fešta za blagdan Sv. Petra i Pavla.

Glavni razvojni problemi, prema mišljenju načelnika općine, jesu: neriješena cestovna veza prema Poreču i Rovinju, nedovoljni kapaciteti u vrtićima i stara i derutna školska zgrada. Valja naglasiti da su u ovoj općini mladi

ljudi ostali (što za središnju Istru nije uobičajeno), da je prirodni prirast relativno visok, da su vrtići i škole potrebni. Dugoročni razvojni ciljevi u obnovi su pavlinskog samostana i razvijanju malog poduzetništva.

Općinska uprava trenutno zapošljava pročelnika i komunalnog redara. Kako je proračun malen (1996: 966.500 kuna), ne planira se zapošljivati dodatni kadar. Pravnika će se angažirati samo kao savjetodavca. Žarište je aktivnosti u općinskom poglavarstvu sastavljenom od volontera, mladih i visokoobrazovanih ljudi, koji imaju ideja i snage da koncipiraju i ostvaruju razvojne programe.

Općina Sveti Petar u Šumi od Županije dobila je dotaciju od 30.000 kuna, a za izgradnju cesta stigla je potpora za 1,3 km ceste. Od državnih organa dobivena je pomoć za popravak krova na školi, a uslijediti će i pomoć za cjelovitu obnovu škole. »Hrvatske ceste« financirale su asfaltiranje ceste Sv. Petar u Šumi – Žminj.

Svetvinčenat

Na južnom dijelu središnje Istre nalazi se općina Svetvinčenat sa cca 2.200 stanovnika (1991) koji obitavaju u 19 naselja. Općina je snažno orijentirana na Pulu (udaljenju dvadesetak km) i Rovinj. Od ukupno 500 zaposlenih, većina ih radi u pulskoj i rovinjskoj industriji. Umirovljenika ima oko 700 (mnogo starog stanovništva), »čistih« poljoprivrednika (više) nema.

Od kulturne baštine u općinskom središtu nalazi se kaštel Grimaldi i renesansni trg, te 4–5 značajnijih crkava i kapelica, od kojih je najstarija Sv. Antuna iz 14. stoljeća. Turističke zajednice nema. Od kulturnih priredbi spominje se »Smotra istarskih suvenira«. Od prirodnih resursa poznate su hrastove šume kojih je drvo posebno dobro za izradu glazbala i barki. Područje općine obiluje divljim šparogama.

Poduzetnici su dolazili s različitim prijedlozima, ali kako nije bilo prostornog plana i stoga, zbog tegobne administrativne procedure proširivanja granica građevinskog zemljišta (rješava se u Zagrebu i u Puli), interesenti su gubili vrijeme, odustali i otišli. Sada je aktualno izdavanje lokacije za privatnu pumpu, servis i ugostiteljski objekt u Bibićima. Općina priprema dvije zone za malu privredu sa ukupno 10 lokacija. Jedan m² građevinskog zemljišta stoji 5 DEM, a uređen i pripremljen 10 DEM. Među poduzetnicima po uspješnosti ističu se ugostitelji.

Infrastruktura općine uglavnom je riješena. Ostalo je nešto neasfaltiranih cesta. Proračun općine iznosio je za 1996. 1.800.000 kuna. Prema mišljenju načelnika, odviše

mala sredstva ostaju općini od poreza na dohotak (25%, dok 70% ide u Zagreb, a 5% u Pulu). Pogrešan je, prema njegovom mišljenju, način koji se primjenjuje prilikom obračuna poreza. Ako se želi stimulirati razvoj nerazvijenih krajeva i općina onda bi porez trebao biti diferenciran prema razvijenosti. Od slabijih bi trebalo tražiti manje. Općina ima načelnika volontera koji radi u ljekarni. Bio bi potreban stručnjak za komunalne poslove. Općina očekuje potporu od Županije za asfaltiranje cesta te za zaštitu kulturno-povijesnih spomenika.²¹

Tinjan

U općini Tinjan godine 1991. bilo je 1.962 stanovnika u 9 naselja. Zaposlenih oko 700, umirovljenika oko 300, »čistih« poljoprivrednika oko 50, a zaposlenih u inozemstvu oko 20. Ljudi odlaze na posao u industrijska poduzeća u Pazin, u turistička i ugostiteljska u Poreč, a dio ih radi i na području općine (obrtništvo, trgovina građevinskim materijalom, prijevoznništvo, proizvodnja tekstila i sl.).

Od prirodne baštine na području može se istaći Draga, uvala u produžetku Limske drage. Zrak onečišćuju peradarske farme te njihove otpadne vode. Najvredniji objekt kulturne baštine jest »županski stol«, čiji se original nalazi u Tinjanu, te vrijedna zbirka predmeta Enrica di Piera, inače autora monografije o Tinjanu. Od kulturnih priredbi u Tinjanu, održava se »Izložba kovačkih proizvoda Istre« koja izaziva interes, ali zasad nema prikladnu financijsku potporu. S uređenog vidikovca pruža se lijep pogled na Dragu.

Specifični problem funkcioniranja života na području općine je električna energija. Za nevremena, koja nisu rijetka, dolazi do prekida u prijenosu i učestalih šteta na električnim aparatima, a šteta ima i u proizvodnji. Dužina problematičnog voda visokog napona iznosi 20 km.

Bolja kadrovska ekipiranost općinske uprave pomogla bi bržem razvitku općine. U kratkoročne razvojne prioritete općinski pročelnik ubraja rješavanje kanalizacije, asfaltiranje preostalih cesta, te dovođenje vodovoda u dva naselja koja još nemaju vodu. U dugoročne prioritete ulazi otvaranje kamenoloma od čega bi općina imala doprinos za mineralne sirovine, a bilo bi i novih radnih mjesta. Kamen u okolici Tinjana specifičan je i rijedak »kamen-eruptivac« koji je pogodan kao sirovina za izradu cijevi. Općinski proračun za godinu 1996. iznosi 1.620.000 kuna s time da je od Županije dobivena dotacija u visini od 121.000 kuna. U općinskoj upravi zaposlena su dva čovjeka te dva komunalna radnika. Potrebno bi bilo zaposliti referenta za

komunalna pitanja (»50% naših problema takve je vrste!«) i referenta za pravne i financijske poslove, odnosno stručnjaka koji bi se bavio pitanjima poduzetništva.

Županijska potpora ogleda se u dotaciji, pomoći za asfaltiranje cesta i dodjeli sadnica. Pazin ne daje novac, već stručnu pomoć. »Hrvatske vode« sudjeluju u rješavanju pitanja kanalizacije.

S ljudima u općinama na terenu treba češće razgovarati. Općinsko zemljište u građevinskim područjima moglo bi se za proizvodne programe davati uz minimalnu naknadu. Još kada bi država u prve dvije godine poslovanja dala poduzetnicima povlastice, krenulo bi nabolje. Županijski odjeli trebali bi više pomagati stručnim smjernicama i savjetima. Trebalo bi i više novca od poreza ostati općinskoj razini gdje se rješavaju pitanja lokalne kvalitete življenja.²²

Višnjan

Općina Višnjan u zaleđu Poreča imala je 2.269 stanovnika godine 1991., koji su živjeli u 48 naselja. Od toga broja oko 470 bilo je zaposlenih, najviše u turizmu (u Poreču), a nešto manje u trgovini i poljoprivredi. »Čistih« poljoprivrednika ima još sedamdesetak. Mahom su to staračka domaćinstva koja uglavnom proizvode za sebe. Među njima ima i desetak mlađih, koji gaje lozu i proizvode vino.

Ukupno je oko 400 umirovljenika. U Sloveniju dnevno ili tjedno putuje na posao oko 150 ljudi. Među uspješnije poduzetnike u posljednje vrijeme valja navesti one s područja proizvodnje drvenih paleta, građevinske operative i strojeva, stolarije, ugostiteljstva i trgovine.

Od prirodne baštine sugovornik smatra da nema nešto posebno spomenuti, a kulturna baština (starogradska jezgra Višnjana) devastirana je i uglavnom uništena. Od kulturnih priredaba navodi se tradicionalna fešta Sv. Magdalene (Madaljena), a ljeti djeluje i Astronomska škola pri poznatoj zvjezdarnici u Višnjanu.

Glavni razvojni problemi općine jesu nepostojanje kanalizacije i 23 km neasfaltirane ceste. (U nekim selima nedostaje i javna rasvjeta.) To bi bili kratkoročni razvojni ciljevi. Dugoročniji ciljevi vezani su za oživljavanje male privrede. Brže korake u razvoju općine sprečavaju mnoga neriješena imovinsko-pravna pitanja. Naime, 1947. masovno je otišlo u Italiju 1.200 stanovnika koji su ostavili svoju nepokretnu imovinu. »Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme komunističke vladavine«, koji je stupio je na snagu 1. srpnja 1997., možda će deblokirati sadašnju pat poziciju.

U općinskoj upravi zaposleno je četvero ljudi, te komunalni redar i grobar. Za rješavanje imovinsko-pravnih

čvorova bio bi potreban pravnik. Komunalna pitanja, i ona s područja prostornog uređenja, možda bi mogao rješavati jedan stručnjak za više općina.

Općina Višnjan dobila je potporu za asfaltiranje cesta te u dodjeli sadnica. Odjel za turizam Županije istarske je sudjelovao u koncipiranju i opremanju »mount byke« staze kroz općinu dok je Odjel za promet sudjelovao u popravku zida kroz općinsko središte. Sredstva solidarnosti stižu iz općina Vrsar i Poreč.²³

Vižinada

U ovoj izrazito poljoprivrednoj općini u sjevernom dijelu središnje Istre živjelo je 1991. u 39 naselja 1.146 stanovnika. Zaposlenih je bilo oko 350, većinom u Poreču. »Čistih« poljoprivrednika je bilo oko 200, pretežito u staračkim domaćinstvima i na gospodarstvima malih parcela. Nekolicina mlađih poljoprivrednika u novije vrijeme proizvodi vino. Broj umirovljenika kretao se oko 200, dok je u inozemstvo dnevno ili tjedno na rad putovalo svega 20 ljudi. Od poduzetničkih poteza valja zabilježiti agroturizam u selu Ferenci (Đ. Fatolić), proizvodnju košulja u Bajkinima i mlin (10 zaposlenih).

Od prirodnih dobara na tlu općine ističe se bogat izvor pitke vode Gradole (1.600 lit/sek). Organiziranog odvoza smeća još nema (komentar pročelnika: "Poduzeće »Usluga« traži 100 DEM po odvozu jednog kontejnera, što je za ovako siromašnu općinu odviše"), pa se smeće odlaže unaokolo, a javljaju se i onečišćenja od otpadnih komunalnih voda i to u samom starom gradu Vižinadi. Od kulturne baštine pročelnik općine ističe staru jezgru Vižinade i mnoge crkve, od kojih je glavna Sv. Jerolima na središnjem trgu. Tu je i zanimljiva Šterna (gradska cisterna) oko koje se organiziraju dani čakavske poezije pod naslovom »Verše na Šterne«. Od priredaba poznata je još tradicionalna fešta te dani istarskih kolača pod naslovom »Kroštolijada«.

Općinska infrastruktura je riješena (ceste, telefon, vodovod i sl.). Glavni razvojni problemi jesu: odvoz smeća, rješenje otpadnih voda, obnova škole te otvaranje novih grobnih mjesta. Naime, mortalitet je, zbog velikog broja starih ljudi, vrlo visok, a mladi momci (koji pretežno rade u turizmu) ne žene se, pa nema djece. U općini Vižinada aktivni ljudi orijentiraju se na Poreč (udaljen 15 km), a stari na kuću, sela i zemlju. Razvojnih programa za samu općinu gotovo i nema. Dugoročni razvojni ciljevi prije svega su: poljoprivreda (flaširanje vina, masline, voće i njegova prerada), seoski turizam, mala privreda, te revitaliza-

cija i turistička kapitalizacija »Parenzane« – nekadašnje uskotračne željeznice Trst-Poreč. Interesa za poljoprivredu ima, tlo je pogodno, vode ima. Traži se jedino računica – repromaterijal je skup, cijene su rijetko zajamčene. Valja istaći da u Vižinadi gotovo i nema visokoobrazovanih ljudi.

Kao i u općini Višnjan, tako je i u općini Vižinada egzodus talijanskog stanovništva 1947. bio povelik. Od njihova odlaska ostali su mnogobrojni imovinsko-pravno neriješeni slučajevi, urušene kuće kojih su vlasnici uglavnom nepoznati. Općinska uprava upošljava troje ljudi te komunalnog redara koji je istovremeno grobar. Potrebni profili jesu stručnjak za komunalna pitanja i pravnik. Osnovna kočnica za učinkovitije funkcioniranje općinske uprave jest način financiranja lokalne samouprave. Naime, prema lo sredstava ostaje općini.

Potpora od Županije istarske dolazi dotaciji i za asfaltiranje cesta. Od sredstava solidarnosti općina Vrsar i Poreč, izgrađena je kapela na Božjem polju, sanirana je zgrada ambulante te mrtvačnica u Kašteliru. Od državnih organa, osim naknada za elementarne nepogode, nije došla nikakva potpora.

Naš sugovornik smatra da interese malih općina koji su zajednički (otpad, otpadne vode, tretman poljoprivrede i sl.), valja zajednički rješavati i učinkovitije. Male općine, pogotovo one siromašnije, nemaju dovoljno stručnog kadra a niti dovoljno novca. Poseban je problem što su ljudi iz manjih općina radili ili rade u većim gradovima, i na račun njihovih prihoda i učinaka godinama se gradilo tamo gdje su oni radili. Ti gradovi imaju, u najmanju ruku, moralnu obvezu da sada pomognu manjim općinama u unutrašnjosti Istre.²⁴

Žminj

U srcu srca Istre nalazi se općina Žminj sa 3.888 stanovnika (1991) lociranih u 39 naselja. Prosječna gustoća naseljenosti jest 44 stanovnika/km². Zaposlenih je bilo oko 1.000, a »čistih« poljoprivrednika oko 70, s time da je u oko 70% domaćinstava, od ukupno 1.100, poljoprivreda tek dopunska djelatnost (uzgoj krupne stoke i ratarstvo). Umirovljenika je bilo oko 550, a dvadesetak ljudi, pretežito metalaca iz sjeverne Žminjštine, otišlo je u Švedsku, Njemačku, Kanadu, Francusku. Dolaze kući za godišnji odmor. Općina i gradić Žminj gospodarski su vitalno područje. Ondje su farme peradi, tvornica trikotaže, tvornica plastičnih proizvoda, pekarstvo, mlin, tvornica »Kinder-jaja«, sjedište poduzeća za ceste. Trgovina i usluge (prijevoz,

kamioni, tegljači), također sudjeluju u dohotku obitelji i općine. Pojavili su se i prvi uspješni primjeri agroturističke ponude (selo Paladnjaki).

Prirodnu sredinu karakterizira dosta šume. Okoliš je onečišćen mnogim manjim smetlištima. Problem otpadnih voda rješava se i 1998. bit će za grad Žminj postavljen »biljka uređaj«, prvi takve vrste u Hrvatskoj. Od kulturne baštine načelnik ističe mnoge crkve, crkvice i kapele. U Žminju se održava »Čakavski sabor«, okupljanje učenika i pjesnika sa čakavskog govornog područja, priredba »Harmonika zad Kaštela« i tradicionalna pučka fešta.

Osnovna razvojna preokupacija jest zadržati što više ljudi na domaćem prostoru. Citiramo načelnika: »Kada ljudi krenu odlaziti nema ništa od oživljavanja i razvoja!« Značajan je interes za proizvodnju hrane, posebno uzgoj krupne stoke. U posljednje se vrijeme bilježi blagi porast broja goveda. Ljudi su tu, mehanizacija također, štale postoje. Potrebna je financijska podrška i sigurne cijene. Razmišlja se i o proizvodnji zdrave hrane. Drugi pravac razvitka koji se forsira, jest rješavanje preduvjeta za kvalitetnije življenje. U tom smislu vodovod je pri kraju za sva domaćinstva na općini (mnogo naselja), a kreće se i u rješavanje kanalizacije. Potrebno je srediti i probleme slabog napona struje.

Općinski proračun za 1996. iznosio je 3.500.000 kuna. Dvije godine prije iznosio je 1,5 milijun, a 1995. 2,4 milijuna kuna. Plan za 1997. je 4,7 milijuna kuna. Ovakvo »poslovanje« općine pokazuje da je u općini Žminj na djelu napredak, a ne regresija. »Veća proračunska sredstva do kojih bi se došlo fiskalno-poreznom decentralizacijom, doprinijela bi bržem razvoju malih sredina«, smatra načelnik. Općinska uprava dobro je ekipirana. Kada bi bilo sredstava zaposlili bi u upravi jednog pravника. Poglavarstvo okuplja nekoliko stručnjaka koji su sposobni rješavati probleme. Županijski odjeli trebali bi više raditi za konkretni teren, za općine. Potpora je dobivena od Županije (ceste, vodovod, agroturizam i sadnice), te grada Rovinja u novcu, uslugama (odvoz smeća), materijalu, te stručnim kadrovima (za dječji vrtić). Očekuje se državna potpora programima poljoprivredne proizvodnje.²⁵

Sažeti pogled na razvojne mogućnosti unutrašnje Istre

Kakva je ukupna demografska i sociogospodarska slika središnje Istre kao specifične periferije, odnosno dragocjenog graničnog područja na krajnjem sjevero-zapadnom ulazu u Hrvatsku?

Stanovništva nema mnogo, uglavnom je starije, raspršeno je u mnogobrojnim naseljima, za dio kojih, izvjesno je, da će u idućih 10–15 godina posve odumrijeti. Mlađih ljudi, koji su ostali živjeti u naseljima unutrašnje Istre, relativno je malo te je i broj novorođene djece nizak. Dominantna djelatnost ljudi jest poljoprivreda, ali je veći dio poljoprivrede orijentiran za vlastite potrebe. Industrije je malo i ne radi se o modernim pogonima čiste tehnologije, već o klasičnoj, ponekad i po okoliš onečišćavajućoj tekstilnoj, prehrambenoj, građevinskoj i sličnoj industriji. Turizam koji cvijeta na obližnjoj obali, u unutrašnjoj se Istri tek počinje razvijati i tek se nazire mogućnost da ova grana djelatnosti bude potpora oživljavanju unutrašnje Istre. Mjereno proračunima općina, zaista bi se moglo mirne duše ustvrditi da je središnja Istra siromašan kraj. Mada su lokalni kulturni i prirodni resursi solidni, demografsko-obrazovna obilježja ljudi nisu zadovoljavajući, a ukupna infrastrukturna i institucionalna opremljenost mreže naselja, od koje se u osmišljavanju modernog razvoja i ponude starta, relativno je niska. Ovo se posebno odnosi na brdske krajeve, one u graničnom pojasu – na Gornjoj Bujštini i na Čićariji.

Središnja Istra demografski je, socijalno, gospodarski i infrastrukturno duboka periferija. Istina, nije poput Like, vrlo slabo naseljene, naglašeno ruralne i izolirane od šire okoline. To je periferija gdje je naseljenost još uvijek zadovoljavajuća, mada ne i visoka, gdje je struktura naselja vrlo razučena, gdje je blizina razvijene obale fascinantna i gdje ruralnost ne dominira, barem ne u ukupnom dojmu. Središnja je Istra periferija po silnicima koje utječu na njezin svakodnevni život, te po trendovima, koji – barem zasad – tvrdokorno reproduciraju tihu i usporenu stagnaciju.

Na čemu zasnivati oživljavanje središnje Istre? Rad jednog dijela domaćih ljudi u obližnjem inozemstvu ili susjednoj Primorsko-goranskoj županiji i dobit od gostiju, turista i potrošača iz obližnjeg inozemstva i drugih dijelova Hrvatske, nedvojbeno je važna pretpostavka opstanka ljudi u ovom području. Koje je oblike »ruralne renesanse«, oživljavanja sela (ali ne nužno u istim razmjerima i poljoprivrede), moguće afirmirati u središnjoj Istri? Kolonizacija u nekim dijelovima? Tradicionalna poljoprivreda može biti tek temelj egzistencije manjeg dijela ljudi, ali ne može biti temelj oživljavanja središnje Istre. Suvremeno stočarstvo (u Istri uglavnom sitna stoka) i proizvodnja zdrave hrane – je li i to šansa za opstanak dijela ljudi i naselja? Kakve su mogućnosti razvitka turizma u središnjem dijelu Istre koji obiluje kulturnom i prirodnom baštinom kao resursom za život u budućnosti? Koji tip suvremene, eko-

loški čiste a tehnološki razvijene industrije, razvijati u ovom dijelu Istre? Uzgred, valja podsjetiti, ilustracije radi, da je sedamdesetih godina poduzeće računskih strojeva i sklopova za računala »Digitron« iz »nekoj« Buja, bilo pojam moderne i prosperitetne industrije u razmjerima bivše države!

Dnevna i tjedna radna emigracija pomaže očuvanje pa i napredak individualne kvalitete življenja te djeluje kao »zadrživač« dijela stanovništva na prostorima unutrašnje Istre. Suvremena praksa masovne telefonizacije, asfaltiranja manjih cesta, dovođenja vode i u manja sela i zaseoke, a u idućim godinama i kanalizacije u naselja ruralne, središnje Istre, podiže kakvoću življenja i stvara pretpostavke za stabilizaciju postojećeg življa te demografsko samoobnavljanje u jednom dijelu ovog prostora.

Suvremene razvojne ideje poput održivog razvoja, »ruralne renesanse«, alternativnog turizma, proizvodnje zdrave hrane i slično, moguća su konceptualna uporišta oživljavanja društvenog života u unutrašnjoj Istri. Socijalna integracija Istre u takve idejne i razvojne tokove, može oživljavanju ovog dijela Hrvatske znatno pomoći.

Pri svemu tome, presudno je da se socijalna integracija lokalnih ljudskih i društvenih resursa i aktera, razvojnih ideja i potpore sa strane dogodi i događa, te da pokreće što veći broj malih razvojnih programa, koji će biti stupovi zaustavljanja ljudi i gospodarska uporišta oživljavanja. Ljudski su resursi malobrojni, njihovo povezivanje i sinergetsko djelovanje presudno je za pozitivan tijek oživljavanja. Razjedinjavanje i sukobi lokalnih socijalnih aktera, a posebno lokalnih elita, a to potvrđuju i nalazi našeg istraživanja, blokiraju napredak, okreću ljude od pitanja razvoja lokalne zajednice. Rad na napretku lokalne sredine, periferije, mora konceptualno biti »rad na općem dobru«, rad svih za sve, inače se motivacija za djelovanje rastače i gubi. Potpora države (bilo da je riječ o republičkoj ili županijskoj razini) i njenih ljudskih i financijskih resursa ovdje je od presudne važnosti.

U tom smislu, i u slučaju unutrašnje Istre i u slučaju Like, zagovaramo da se etastički i (lokalni) komunitarni model upravljanja razvojem periferija u Hrvatskoj kombiniraju, kako bi se mobilizacijom lokalnih socijalnih aktera i resursa te potporom »moćnih« izvana, s viših razina države, koja u oživljavanju periferija također prepoznaje svoj interes, postigli optimalni, ako i mali, ali sustavni rezultati. Periferija nikada neće postati središte, ali treba postati mjesto kvalitetnog življenja gdje će se društveni život uspješno samoobnavljati.

- ¹ Vidi u: Nejašmić, Ivica (1991); *Depopulacija u Hrvatskoj*, Globus i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- ² Vidi u: Oleg Grgurević (1997); *Studija ruralnog prostora Županije istarske*, Arhitektonski fakultet. Zavod za urbanizam, Sveučilište u Zagrebu.
- ³ Razgovor je vođen s načelnikom općine Francom Mittonom, prije auto-prijevoznikom.
- ⁴ Razgovor se vodio sa Stankom Kancelarom, starim načelnikom i sadašnjim vršiteljem dužnosti načelnika. Rođen je 1950., po zanimanju je građevinski tehničar. Do rada u općini bio je zaposlen u IGH, Pula.
- ⁵ Napomena: budući da se ovaj nalaz ponavljao na terenu mnogih općina u središnjoj Istri, predlažemo da se posebno registrira. On, naime, govori o **strukturnoj slabosti postojećeg lokalnog aktera razvoja**.
- ⁶ Razgovor je vođen s načelnikom općine Brtonigla, bivšim poduzetnikom, Tulliom Fernetichem.
- ⁷ Razgovor je vođen s gradonačelnikom Sergiom Kramersteterom.
- ⁸ Razgovor je vođen s gradonačelnikom Borisom Sirotićem.
- ⁹ Razgovor je vođen s Adrijanom Putinjom, bivšim načelnikom, a u vrijeme razgovora vršiteljem dužnosti pročelnika općine. Rođen je 1963., VSS. Bila je prisutna i novoizabrana načelnica Irma Šuran, koja se upravo uvodila u posao. Nova načelnica direktorica je privatnog osiguravajućeg društva »Adria« (prije »Triglav«) u Pazinu.
- ¹⁰ Razgovor je vođen s načelnikom općine Rinom Dunisom, rođenim 1961., SSS ekonomskog usmjerenja, prije zaposlenom u društvenom sektoru u Bujama.
- ¹¹ Razgovor je vođen s Gracijanom Sironićem, rođenim 1953., VSS, privatnim poduzetnikom.
- ¹² Razgovor je vođen sa gosp. Laginjom, zamjenikom načelnika, rođenim 1967., diplomiranim inženjerom strojarstva, zaposlenim u TE Plomin.
- ¹³ Sugovornik: Sanja Mejak, voditeljica ureda načelnika, VSS, ekonomistica, rođena 1972., nastanjena u Rijeci.
- ¹⁴ Razgovor je vođen s načelnicom općine Laurom Šuperinom, načelnicom – volonterkom, inače zaposlenom u poduzeću »Istarski vodovodi« u Buzetu. Po struci je pravnica, rođena 1959.
- ¹⁵ Razgovor je vođen s pročelnikom Milanovićem.
- ¹⁶ Razgovor je vođen sa Sandrom Krtom, načelnikom općine. Rođen 1966., građevinski tehničar, SSS.
- ¹⁷ Razgovor je vođen s gradonačelnikom Robijem Zgrabličem.
- ¹⁸ Razgovor je vođen s načelnikom B. Ružićem, inače privatnim poduzetnikom.
- ¹⁹ Razgovor je vođen s gosp. Černjulom (1952), direktorom privatnog poduzeća, diplomiranim inženjerom strojarstva, koji je stupio na dužnost načelnika općine.
- ²⁰ Razgovor je vođen s Mariom Vratovićem, načelnikom općine – volonterom. On je diplomirani ekonomist zaposlen kao rukovoditelj u turizmu u Vrsaru.
- ²¹ Razgovor je vođen s Dariom Bančićem, načelnikom općine.

- ²² Razgovor je vođen s gosp. Šuranom (1970), pročelnikom, srednja stručna škola elektroničkog smjera, profesionalno zaposlenim u općinskoj upravi.
- ²³ Razgovor je vođen s načelnikom općine Horvatinom, a na neka pitanja odgovorio je pročelnik.
- ²⁴ Razgovor je vođen s Mirkom Buićem (1947), pročelnikom općine Vižinada. On je po struci ekonomist (SSS), nastanjen je u Poreču.
- ²⁵ Razgovor je vođen s Željkom Rudanom (1957), načelnikom općine, inženjerom strojarstva, zaposlenim u poduzeću »Vladimir Gortan«.